
ĐURO MILUTINOVIĆ

Adnan Čirgić

This paper draws our attention to a forgotten poet-singer from Montenegro, Đuro Milutinović, a book seller and singer of Vuk Karadžić's songs who was known in Serbia by the nickname Crnogorac (Montenegrin).

Jedan od znatnijih pjesnika-pjevača Vuka Karadžića – uz Starca Miliju, Tešana Podrugovića, Starca Raška, Stojana Lomovića, Todora Ikova Pipera – bio je i Đuro Milutinović, koji je u Srbiji stekao i nadimak *Crnogorac*.

U nauci je poznato da je Vuk Karadžić od njega zabilježio ove pjesme:

1. Batrić Perović (1)
2. Tri sužnja (4)
3. Piperi i Tahir-paša (6)
4. Boj Crnogoraca s Mahmut-pašom (10)
5. Pop Lješević i Matija Jušković (51)
6. Dioba Selimovića (Dodatak, 1)

Svih šest pjesama Vuk Karadžić je objavio u IV knjizi *Srpskih narodnih pjesama* (u zagradama su brojevi pod kojima su

objavljene u toj zbirci). Osim tih šest pjesama koje je objavio Karadžić poznata je još jedna Milutinovićeva pjesma – *Padenije Mletaka*, štampana u *Pjevaniji crnogorskoj i hercegovačkoj* Sima Milutinovića Sarajlije (kao 64. pjesma te zbirke, što nije od posebna značaja budući da Milutinović nije pjesme postavio ni po kakvu poretku, nije uz zbirku priložio čak ni sadržaj). O toj pjesmi iz *Pjevanije* kasnije će biti nešto više riječi.

Đuro Milutinović rođen je na Grahovu oko 1770. godine. Tu je godinu ispisao na njegovu portretu Gligorije Vozarević, knjižar i prijatelj Milutinovićeve. Njegov se portret, kako navodi Ljubomir Durković-Jakšić, nalazi u Umetničkom muzeju u Beogradu.¹ (Tako je ovaj pjesnik-pjevač jedan od rijetkih Karadžićevih pjesnika-pjevača čiji je lik ostao fiksiran, na portretu slikara Uroša Kneževića.) Kao i o većini svojih pjesnika-pjevača, i o Đuru Milutinoviću Karadžić je ostavio samo šturu podatke, pa tako nije sa sigurnošću utvrđeno ni njegovo prezime. Milutinović je prezime po ocu (Đuro Milutinov), a Novak Kilibarda u antologiji *Viša je gora od gore* kaže: „upravo je prezimenom Kovačević.“² No kako Kilibarda u citiranome tekstu ne navodi izvore za taj podatak, mi smo se ipak odlučili da ga navedemo po već ustaljenom prezimenu Milutinović.

Biografiju Milutinovićeve rasvijetlio je Ljubomir Durković-Jakšić i objavio je u prilično opsežnoj studiji.³ Iako je njegovo istraživanje donijelo neke pojedinosti dotad nepoznate ili nedovoljno poznate o životu pjesnika-pjevača o kojemu je riječ, ono nije dalo mnogo bitnijih informacija od onih nekoliko ovlaštih

¹ Ljubomir Durković-Jakšić, „Đura Milutinović (1770–1844)“, *Istoriski časopis*, Organ Istoriskog instituta SAN, Srpska akademija nauka, Beograd, 1952, knj. III, str. 141.

² Novak Kilibarda, „Đuro Milutinov Kovačević“, In: *Viša je gora od gore*, antologija usmene poezije Crne Gore, CID, Podgorica, 2010, str. 337.

³ Ljubomir Durković-Jakšić, isto, str. 141–156.

koje je dao Karadžić. Prije svega nije dalo odgovor na osnovni problem u vezi s poezijom Đura Milutinovića: Jesu li sačuvane (ili objavljene bez napomene o autorstvu) i druge pjesme njegove koje uzgredno pominje Vuk Karadžić (da ih je od njega čuo i zapisao i da ih misli štampati) u predgovoru IV knjige pjesama lajpciškoga izdanja. Umjesto toga Durković-Jakšić troši stranice navodeći sve što bi moglo ići u prilog srpstvu ovoga pjesnika-pjevača, zanoseći se toliko da nalazi čak da se Đuro Milutinović potpisivao kao „Đura Milutinović, Srbin iz Crne Gore“⁴, zaboravivši pritom da je pjesnik-pjevač bio slijep. Durković-Jakšić ne nudi nikakve materijalne dokaze niti prilaže dokument koji bi potvrdio to njegovo stanovište.

Već je rečeno da se kao godina rođenja Milutinovićeve navodi 1770. Kao momče od 16-17 godina razbolio se od boginja i ostao slijep. Prihvatio se tradicionalnoga načina sljepačkoga života – uzeo gusle i napuštio dom. Zna se da je bio povjerljivi pismonoša Petra I Petrovića-Njegoša i da je prenosio njegovu poštu u Srbiju, u sljepačkome štapu ili guslama. Kad je ponio pismo Petra I Karađorđu 1808. godine, ostao je u Srbiji. Bio je jedan od boljih đaka Dositejeve Velike škole, a nakon propasti Karađorđeva ustanka stigao je s emigrantima iz Srbije u Besarabiju, iz koje će se vratiti 1817. godine. U Srbiji je ostao do kraja života, uživao poštovanje u učenim krugovima i na kneževskom dvoru, proslavljen kao poznati ljubitelj knjige (kao slijepcu čitali su mu ih drugi) i skupljač prenumeranata za knjige. „Đuro je jedini od Vukovih guslara koji je umro ožaljen od javnosti. ‘Srpske novine’ su u broju 74. i 75. za 1844. godinu donele iz pera Janka Šafarika mnogo iskrenih i toplih reči o dobrovoljnoj misiji ovoga skromnog slepca...“⁵ Umro je 9. septembra 1844.

⁴ Isto, str. 141, fusnota 1.

⁵ Radosav Medenica, „Đuro Milutinović Crnogorac“, In: *Naša narodna epika i njeni tvorci*, Obod, Cetinje, 1975, str. 179.

Sve pomenute pjesme Đura Milutinovića uglavnom spadaju u *pjesme junačke novijih vremena* (kako te pjesme naziva Karadžić) ili u *drugi repertoar* crnogorske epske poezije (kako Novak Kilibarda definiše pjesme petrovićevskoga perioda).⁶ To su ujedno one pjesme uz koje je nauka o usmenoj književnosti nepravedno vezala Karadžićevu uzgredno izrečenu misao uz pjesmu *Ivan Nikolin* da je u njima „više istorije nego poezije“.⁷ Nesumnjivo je da je takvu misao u nauci utvrdio i Njegošev stav iz predgovora *Ogledalu srpskome* da je u crnogorskim pjesmama sadržana istorija naroda. Taj stav, prije svega ideološko-politički motivisan,⁸ kao Njegošev (bio) je za našu tradicionalističku nauku nedodirljiv i neupitan. S pozivom na Radovana Zogovića,⁹ koji je „neodrživost toga opšteg suda neoborivo pokazao“, Svetozar Koljević kaže: „Iako je ova Vukova reč samo beleška uz jednu jedinu pesmu njegove zbirke, iako čak ni ona u svojoj formulaciji nipošto ne znači da tu poezije nema, a ponajmanje da je nikako nema, ona je u mnogobrojnim kasnijim varijacijama – od P. Đorđevića do Pavla Popovića i S. Matića – postala nekakav opšti sud o crnogorskoj narodnoj epici.“¹⁰ Premda taj Karadžićev sud naročito ne stoji uz

⁶ Viđeti: Adnan Čirgić, „Novak Kilibarda kao proučavalac crnogorske usmene književnosti“, In: Novak Kilibarda, *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 7–27.

⁷ Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, IV, Beograd, 1958, str. 116.

⁸ Viđeti o tome više u: Novak Kilibarda, „Odnos Njegoša – državnika i političara prema crnogorskoj usmenoj epici“, In: Novak Kilibarda, *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 163–168.

⁹ Viđeti Zogovićev predgovor u antologiji *Crnogorske epske pjesme*, Titograd, 1970, str. 45.

¹⁰ Svetozar Koljević, *Naš junački ep*, Nolit, Beograd, 1974, str. 252.

Đuro Milutinović – Crnogorac

crnogorske pjesme „starijih i srednjih vremena“, on se ne bi mogao dati kao tipičan ni za jednu pjesmu Đura Milutinovića – bez obzira na istorijsku ili legendarnu pozadinu njihovu.

* * *

Pjesme *Tri sužnja* i *Perović Batrić* u osnovi svojoj imaju motiv osvete. I jedna i druga na granici su između pjesama tzv. prvoga i drugog repertoara.

U prvog je on samo implicitno prisutan, a u drugog sasvim eksplicitno naglašen. Pjesma *Tri sužnja* govori o tamnovanju Selaka Vasojevića, Liješa od Pipera i Vuksana od Rovaca u tamnici skadarskoga vezira. Počinje preispitivanjem zatočenih junaka, svjesnih bezizlaznosti situacije, o tome što im je najžalije ostaviti.¹¹ Dok vasojevički i piperski junak žale majku, sestru, dvore i timare, tek dovedenu ljubav, Vuksan od Rovaca žali zbog

¹¹ Inače je, prema našim ispitivanjima, to pitanje tipično i u crnogorskim tužbalicama, u obraćanju tužilice pokojniku, npr. *Kad se s dušom dijeljaše / što ti bješe najžalije*, nakon čega slijedi nabranjanje.

toga što će poginuti *bez zamjene*, tj. ne osvetivši se. I nije to toliko prijekor ostaloj dvojici junaka koliko je pjesnička najava Vuksanove upornosti da se, ako se već ne može izbaviti, ne preda *bez zamjene*. Tako nagoviješten junak, uporan i srčan, uspjeće do kraja pjesme ne samo da ubije dželata, no i da se izbavi iz tamnice (*Zdrav uteče u Rovce kamene*).

Prikazujući Vuksana od Rovaca kao „čoveka strelovite misli i akcije“, koji „ne jadikuje, ne zastajkuje, ne osvrće se“, ispunjava osnovne principe čojstva i junaštva, Ljubomir Zuković ističe da je završetak: *Zdrav uteče u Rovce kamene. / On uteče, vesela mu majka, / njemu majka, a mene družina!* – „u stvari pevačeva nagrada za ono što srčani vojvoda nije zaboravio sveti zakon ljudi svoga zavičaja“ jer je Vuksan „uspeo ne samo da se zameni već i od smrti umakne i obraduje svoju majku, koje se u odsudnom trenutku, obuzet mislima o zameni i osveti, nije ni setio“. Nasuprot takvome Vuksanu, Zuković Liješa od Pipera i Selaka Vasojevića vidi kao malodušne, pomirene sa sudbinom, „ne samo bez nade nego i volje da se pokuša ono ‘što biti ne može’“. ¹² Citirano Zukovićevo tumačenje čini se ipak suviše proizvoljnim. Ne samo da se završni stihovi (*On uteče, vesela mu majka*) ne mogu doživjeti kao pjevačeva nagrada upornome Vuksanu da obraduje majku, no se na osnovu pjesme nigđe ne može zaključiti da je on na majku bio zaboravio. Naime, Vuksanov odgovor na pitanje što je kome najžalije nastupa kao replika piperskome i vasojevićkom junaku koji žale, između ostaloga, za majkom. On majku u replici i spominje, pa se nikako ne može reći da je u tome trenutku bio zaboravio. Njegova replika upravo ističe uzvišenost osvete (*zamjene*) u moralnome životu junaka. A završni stihovi *On uteče, vesela mu majka* ne kazuju da je majku zbilja obradovao, već su tipični

¹² Ljubomir Zuković, *Vukovi pevači iz Crne Gore*, Beograd, 1988, str. 126–127.

završetak pjesama Đura Milutinovića. Uostalom, *vesela mu majka* tipična je crnogorska *uzrečica*, kao što je to *kukala mu majka* – bez stvarne želje da se kaže je li majka *kukala* ili *vesela*. Takođe, smatramo neodrživim kontrastiranje likova koje u svome tumačenju naglašava Lj. Zuković. Teško je zamisliti klasičnu epsku poeziju u kojoj bi se srčanost vojvode Vuksana isticala na račun malodušnosti njegovih sapatnika. On je veliki, i moralno i herojski, *u zajednici* sa svojom družinom, a ne nasuprot njoj. Nema nikakve naznake u pjesmi da su Liješ od Pipera i Selak Vasojević zaboravili na etičke principe čojstva i junaštva. Pjesnik-pjevač samo je istakao njihovu sentimentalnost, koja je u prvi plan stavila ne sebe i sopstvenu osvetu, no jad onih koji će poslije njega ostati.

Za pjesmu *Tri sužnja* Radosav Medenica ističe da nesumnjivo „opeva neki vrlo starinski događaj sudeći i po već uopštenim i skoro zaboravljenim imenima“. ¹³ S pozivom na Petra Šobajića Medenica otkriva imena trojice junaka iz pjesme: „Po saznanju dobrog poznavaoća narodne tradicije, Tomaša kneza Katanića, pravo ime Selaka Vasojevića bilo je Kole Ruslanov Dabetić, koji je bio knez vasojevički. Po Katanićevom ispitivanju Liješ od Pipera i Selak pogubljeni su u Skadru malo ispred 23. jula 1691, Vuksan je uspeo da se spase. Pogubljen je kasnije (1714) od vojske vezira Ćuprilića koja ga je zatekla bolesna u pećini Rikavici (P. Šobajić, *Glasnik Etn. muzeja SAN*, IV–VI, 461).“ ¹⁴ U Njegoševu *Ogledalu srpskome*, u varijanti ove pjesme *Plać tri tavničara*, Vuksan od Rovaca prezi-
menom je Bulatović, a Selak Vasojević dat je kao Vaso Vasojević. ¹⁵

¹³ Radosav Medenica, n. d., str. 179.

¹⁴ Isto, str. 180.

¹⁵ Petar II Petrović-Njegoš, *Ogledalo srpsko*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011, str. 433–437.

I pjesma *Batrić Perović*, kako rekosmo, za centralni motiv ima osvetu – iako se ona najavljuje na početku druge trećine pjesme. Najavljena antitezom: *Tad zakuka sinja kukavica / usred zime, kad joj roka nije, / u Zaljuti selu malenome. / To ne bila sinja kukavica, / već to bio Vučićević Pero, / mio babo Perović Batrića*, osveta u ovoj pjesmi razlikuje se od prethodne – ovđe otac tuži zbog neosvećena sina. To pokreće akciju u nastavku pjesme: cijela dalja radnja za centar ima osvetničku akciju epski poznatoga Radula Perovića, Batrićeva brata. Da je do ove pjesme Vuk Karadžić posebno držao, ponajbolje svjedoči podatak da joj je dao čelno mjesto u IV knjizi *Srpskih narodnih pjesama*. I ne samo ovoj pjesmi, no upravo ovoj obradi, varijanti Đura Milutinovića, jer je poznato da je ova pjesma imala više varijanata. Jednu je zabilježio Njegoš u *Ogledalu srpskome*, davši joj drugo mjesto u toj antologiji (*Osveta Batrića Perovića*). Drugu Karadžić, o kojoj je ovđe riječ. Treću je Karadžiću poslao Vuk Popović,¹⁶ a Ljubomir Zuković pretpostavlja da je njen pjesnik-pjevač Stojan Kandić.¹⁷

Njegoševa se varijanta pjesme umnogome razlikuje od Milutinovićeve i one koju je Vuk Popović poslao Karadžiću. Nesumnjivo, varijanta koju je Njegoš objavio jedino je odgovarala političkim ciljevima dinastije Petrović. U njoj nema lika Panta od Tupana, koji, zapravo, ubija Batrića u Milutinovićevoj verziji što ju je objavio Karadžić. Verzija koju je Karadžić dobio od Popovića, a koju nije objavio, još slikovitije pokazuje surovost hajdučije na ovim prostorima. Sveteći Batrića, njegov brat (u ovoj verziji Vuk, a ne Radule) ubija ne samo Osmana, no i 34 birana Banjanina, ali mu nijedan od njih nije dovoljan za bratsku osvetu, pa ubija i pobratima Marka Kovačevića

¹⁶ Videti: Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne pjesme iz neobjavljenih rukopisa Vuka Karadžića*, knj. IV, Beograd, 1974, str. 38–41.

¹⁷ O toj varijanti više u citiranoj knjizi Lj. Zukovića, str. 124.

s Grahova. Sigurno je, katunski hajdučki upadi na pravoslavne teritorije Banjana i Grahova koji su bili pod osmanskom upravom, o kojima svjedoče Milutinovićeve varijanta i druga varijanta koju je Karadžiću poslao Vuk Popović, nijesu mogli odgovarati ni Njegošu kao pjesniku romantizma ni Njegošu kao državniku¹⁸ koji pokušava objediniti crnogorske teritorije u borbi za nacionalno oslobođenje. Isto tako, nije bez osnova pretpostaviti da je i Đuru Milutinoviću (Grahovljaninu) mogla biti poznata priča iz pjesme koju je poslao Popović. Biće najprije da je Đuro svjesno izabrao „srednji put“ – nije skrio katunske upade u grahovsku i banjsku teritoriju niti je skrio saradnju Banjana i Grahova s „tuncima“, od kojih su dobijali i zaštitu, ali nije ni umanjio heroizam osvete niti uopšte heroizam Perovića. U Njegoševoj varijanti nema ničega što bi bačilo šen na idealističku sliku odnosa katunskih junaka s okolnim tzv. hercegovačkim plemenima. Teško je povjerovati u pretpostavku Jevta Milovića da je Njegoševa varijanta starija.¹⁹ Društveno-istorijski odnosi na teritoriji o kojoj je riječ ne potvrđuju tu pretpostavku.

Tragajući po Banjanima za predanjem o Batriću Peroviću, Jevto Milović doznao je ovo: „Batrić je rođen, otprilike, 1670. godine. On je dobio prezime Perović po ocu Peru. Imao je još sedmoro braće i sva su bila starija od njega. Imao je i tri sestre. Ona, za koju Njegoš kaže da se probola, bila je udata i imala troje dece. Batriću je majka rano umrla, ali o njemu se naročito

¹⁸ O tome više u: Novak Kilibarda, „Odnos Njegoša – državnika i političara prema crnogorskoj usmenoj epici“, In: Novak Kilibarda, *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 163–168.

¹⁹ Jevto M. Milović, „Batrić Perović po narodnom predanju i narodnoj pesmi“, *Prilozi proučavanju narodne poezije*, knj. I, sv. 1–2, Beograd, 1934, str. 220.

brinuo njegov ded Bajko, koji je bio knez.²⁰ Kad je Batrić odrastao, odmetnuo se u hajduke. Pošto je bio veoma naočit, snažan i hrabar, družini se odmah svideo i ova ga izabere za starešinu. Sa svojim društvom presretao je i globio i Turke i hrišćane. Najviše se kretao po Banjanima, koji su tada bili pod Turcima, i na čelu čijem je bio Osman Ćorović. On je održavao red po Banjanima; imao je tri kule: u Renovcu, u Klenku i na Velemlju. U Renovcu se i danas nalaze ruševine njegove kule. Batrić je Osmanu pravio velike neprilike. Jednom ga je i zarobio. Tada se Osman s njim i pobratimio. Otada je Batrić hajdukujući zalazio dublje u Hercegovinu. Jednom dođe nekome Vukoviću i tu učini veliki zulum: ubije domaćina kuće, uzme njegove toke, vrana konja i ostale dragocene stvari i vrati se u Banjane. Svрати kod Ćetka Mirkovića da prenoći. Ćetkova žena bila je sestra onoga Vukovića i odmah poznade vranca i toke svoga brata, pa to krišom saopšti svome mužu. Zatim se dogovore da ih opiju i pobiju. Tako i učine: spreme dobru večeru i nabave dosta vina. Kad se Batrić sa svojom družinom dobro nagostio i napio, legao je da spava. Oko ponoći Ćetko se sa ženom digne i uputi svoga sinovca kuli Osmanovoj koja je bila udaljena dvesta do trista metara. Osman odmah dođe s desetpetnaest Turaka, opkoli Ćetkovu kulu i uhvati živa Batrića, a ostalo njegovo društvo pobije. Sutradan pogubi i Batrića, glavu mu otseče i pošlje u Travnik, a trup baci u Velemljsko prisoje, u jednu jamu koja se i dandanas zove Batrićeva jama. Uskoro se pročuje i u Cucama da je Batrić poginuo. Njegova braća pođu u Banjane da prihvate ostatke njegova tela. Neko čobanče im sve ispriča i povede ih noću do jame. Ovi uzmu telo svoga brata i

²⁰ Budući da je Pero, otac Batrićev, istorijski potvrđena ličnost (Pietro Vuchichev Conte del villa di Zagliuti, prema J. Erdeljanoviću 1684. godine – citirano prema pomenutoj Milovićevoj studiji, str. 219), u pjesmi nazvan Pero Vučićević, knez Bajko bio je Batriću prađed, a ne đed. – primj. A. Č.

vrate se kući. Njegov najstariji brat Radule pošao je posle toga u hajduke da osveti brata. Hajdukovao je celu godinu dana, ali za čitavo to vreme ne ukaza mu se prilika da ubije Osmana. Najviše se bavio po Jelovici i Zaljutoj stanujući po pećinama. I danas tamošnje stanovništvo pokazuje jednu pećinu za koju priča da je u njoj Radule spavao, mlio u žrvnje i kuvao. Zove se Radulova pećina. Jednoga dana Radule se spusti iz Zaljute u Velemljsko polje. Osman je bio pošao iz Renovca na Velemlje. Čuvši to, Radule pođe na Lokvu Marića, sačeka Osmana i ubije ga. I danas se tu nalazi jedan grob za koji se kaže da je Osmanov.²¹ Očito je, pjesma Đura Milutinovića ima potvrdu u predanju kraja u kojemu se sve zbililo. Citirano predanje nameće još jedan zaključak. Ovakve osvete nijesu bile svakodnevnne. Da su ti događaji bili svakodnevni i uobičajeni, niti bi bili predmet predanja i poezije niti bi se potvrde o njima tako slikovito odražavale u toponimiji. To daje i drugačije svijetlo na ustaljenu do danas prilično romantičarsku sliku o crnogorskoj prošlosti. Koliko je ta slika proizvoljna, govore i odnosi crnogorskih hrišćana iz sušedstva – kako njihovi međusobni, tako i oni s „tuncima“.

I pjesma *Piperi i Tahir-paša* na granici je dvaju repertoara. I ona svjedoči o heroizmu *biranih*, onih koji zaslužuju da uđu u pjesmu, na ovim prostorima. Radosav Medenica smatra nesporim, premda to ne obrazlaže, da se u pozadini pjesme nalazi neki istorijski događaj.²² Pjesmu *Piperi i Tahir-paša* Svetozar Koljević smatra najuspjelijom u IV Karadžićevoj knjizi pjesama. Po Koljeviću, ona je najbolji pokazatelj neutemeljenosti suda da je u crnogorskim pjesmama više istorije no poezije.²³ Okosnica pjesme je namjera Tahir-pašina da pokupi sedmogodišnji harač u Piperima. Ta bi namjera, izrečena u

²¹ Isto, str. 219–220.

²² Radosav Medenica, n. d., str. 181.

²³ Svetozar Koljević, n. d., str. 245–253.

pismu, bez velikih otpora i uspjela, što se vidi na vijeću okupljenih Pipera. Piperski pristanak remeti jedino Mrčarić Pejo, koji pristaje na sve, pa čak i da bude traženi talac Tahir-pašin, ali opominje Pipere na nedopustivost slanja piperskih đevojaka na poklon pašinim delijama. Tu nastaje preokret u pjesmi, pa okupljeni glavari umjesto traženih harača paši ne šalju ništa do kamena *da s njim bije u oba ramena*. „I kao što među srpskim ustaničkim pesmama jedino *Početak bune protiv dahija* ide u red najboljih epskih pesama koje je Vuk zabeležio, i to stoga što se u njoj jedna sadašnjost ipak gleda izdaleka, očima celokupne mitologizirane prošlosti, tako je i pesma *Piperi i Tahir-paša* izuzetno epski pouzdano sazdana i prosvetljena od početka do kraja, možda upravo stoga što, za razliku od većine crnogorskih pesama, govori sa dosta velike razdaljine o događaju koji opisuje.“²⁴ Svetozar Koljević lucidno zaključuje: „Crnogorsko, vrletno i epsko je i ono veličanstveno pesničko zaokruženje ove velike teme: na kraju saznajemo da je onaj glas koji je pozvao Pipere da prkose sudbini bio, u stvari, glas sedamnaestogodišnjeg dečaka koji će na vrhuncu piperske pobede i likovanja naći smrt od turske puške. I pevač nas ostavlja nad bezdanom te smrti, crnogorske istorije i života koji se u njemu ogledaju:

*Da doraste Mrčariću Pejo,
da doraste kako ne doraste
(nemaše mu no sedamnest ljeta),
bolji čaše biti na junaštvu
od junaka Kraljevića Marka
i sokola Relje Bošnjana.“²⁵*

²⁴ Isto, str. 249.

²⁵ Isto, str. 251.

Zbog ovakvoga kraja, pogibije Peja Mrčarića, koja se ne može ni naslutiti do samoga kraja, Đuro Milutinović se može svrstati među pjesnike-pjevače klasične crnogorske epske pjesme. A i u ovoj je pjesmi, kao i u prethodnim dvjema, herojstvo rezervisano samo za odabrane.

Pjesma *Pop Lješević i Matija Jušković* kvalitetom umnogome zaostaje za prethodne tri. Pjesnik Đuro Milutinović previše je blizak događaju koji se prelio u pjesmu. Vuk Karadžić napominje da se desio negđe oko 1792. godine (IV knjiga, str. 593). Pjesnik je tada imao skoro 30 godina. Još uvijek nije bio preseleo u Srbiju. O događaju se mogao izvijestiti i preko direktnih učesnika. Na vođenje računa o istorijskoj istini obavezivalo ga je i to što je njegova pjesma sigurno mogla doći i do učesnika i do onih koji su od učesnika slušali o događaju koji se opjeva. Radosav Medenica ovu pjesmu vidi i kao dokaz Milutinovićeve izvanredna pamćenja.²⁶ O tome svjedoči mnoštvo likova i topoinima koje uvodi u pjesmu. Pjesnička fikcija morala je ustupiti mjesto istoriji – kad je riječ o savremenome događaju. To i jeste glavni razlog što ova pjesma kvalitetom zaostaje za prethodnima. Ljubomir Zuković tačno zaključuje: „Reklo bi se (...) da ova pesma nije odmakla mnogo od samog događaja i onih prvih, različenih pričanja o njemu, a u tome je, očigledno, bilo i dosta nebitnog što je zapremalo mesto stvaralačkom domišljanju i uopštavanju. Pevač je bio preblizu istoriji. Obrada je, naime, zatečena u stadiju kad je za njen nastanak, i opstanak, još uvek jedini razlog bio stvarni događaj i ličnosti koje su u njemu učestvovale. To je, reklo bi se, tip pesme, to jest doba njene epske i umetničke zrelosti, u kome je još uvek bilo ‘više istorije nego poezije’. Uostalom, od njega su to zahtevali ljudi koji su – i vremenski i terenski – bili blizu opevanom događaju.“²⁷

²⁶ Radosav Medenica, n. d., str. 181.

²⁷ Ljubomir Zuković, n. d., str. 130–131.

Nije mnogo uspjelija ni pjesma *Dioba Selimovića*, najkraća Milutinovićeva pjesma, svega 59 stihova. Vuk Karadžić odustao je u konačnome sređivanju svoje IV knjige pjesama od ove Milutinovićeve pjesme. Sigurno je, Milutinovićeva varijanta i nema antologijski karakter. Teško je pretpostaviti što je uslovalo njezinu nerazvijenost i neobičnost. Neobična je ne samo kratkoćom svojom, no i gotovo besmislenim gubljenjem glave epski poznatoga Radula Perovića usred turskoga grada, na pomirbi oko diobe dva Selimova sina, na koju je Radule došao kao sudija, po pozivu, zajedno s ostalim Crnogorcima. Koliko je teško pretpostaviti zašto se pjesnik odlučio za tako neherojsku smrt, toliko je teško odgonetnuti ne samo zašto Radule nije osvećen, iako su mu to posljednje izgovorene riječi, no i zašto na osvetu ne zove oca Pera, koji je tu prisutan, no Manojla. Može se samo nagađati da je Đuro Milutinović, znajući za surovu hajdučiju po banjским i grahovskim krajevima koju je – po predanju i pjesmi koju, kako ranije pomenusmo, Karadžiću dostavio Vuk Popović – činio Radule Perović, odlučio da mu ne pruži mogućnost herojske smrti. Možda je upravo stoga i u onih svega nekoliko stihova Milutinović jasno prikazao Radula kao obijesna čovjeka, bez imalo truda da mu prida još koju osobinu. Da je bio znamenit, to je već jasno na osnovu toga što ga je pjesnik-pjevač svrstao među kmetove (sudije) koji mire i dijele braću Selimoviće. Ipak, iako mu nije obezbijedio junačku smrt, pjesnik Milutinović nije završio pjesmu bez Radulove dostojne sahrane: otac Pero iznijeće Radula iz turskoga grada i donijeti ga u Zaljut: *Tu Radula saraniše divno, / rodbina ga svoja ožalila, / ožali ga malo i veliko.* (Sigurno nije slučajno ni to što pjesnik-pjevač ističe da ga je *rodbina* ožalila, ne uključujući u žal za njim nikoga osim onih kojih se to po krvnoj vezi tiče.) Teško je, u svakome slučaju, povjerovati da je pjesma neuspjela zato što je Milutinović nije umio bolje spjevati ili zato što, kako smatra Radosav Medenica, Đuro Milutinović nije odmakao od

interpretatora tuđih pjesama koje je dobro pamtio.²⁸ Protiv takve pretpostavke govore ostale Milutinovićeve pjesme.

Pjesma *Boj Crnogoraca s Mahmut-pašom* opjeva istorijski događaj s kraja XVIII vijeka, boj koji je predvodio Petar I Petrović-Njegoš, kojega je pjesnik-pjevač Milutinović i lično poznao i od kojega je zasigurno slušao i pjesmu i priču o tome boju, pa je kasnije i sam prepjevao. Riječ je o 1796. godini, kad su Crnogorci vodili bitku protiv skadarskoga paše (što se bješe odmetnuo od sultana) i nanijeli mu poraze na Krusima i Martinićima. Smatra se da je pašu ubio Bogdan Vukov sa Zalaza. Iako je Milutinovićeva pjesma i po fabuli i po sižeu bliska onoj koju je spjevao Petar I, ipak se ne radi o imitatorstvu, no o zasebnoj pjesmi, sasvim samostalnoj premda bliskoj onoj koju je Petar I spjevao.²⁹

Pjesmu *Padenije Mletaka* objavio je, kako je na početku rečeno, u svojoj *Pjevaniji* Simo Milutinović. I ta pjesma opjeva istorijski događaj o kojemu se Đuro Milutinović mogao obavijestiti preko Petra I kao učesnika i svjedoka (borbi koje su vođene u Boki s početka XVIII vijeka između Napoleona Bonaparte s jedne i Rusa i Crnogoraca s druge strane). Međutim, od samoga naslova do kraja pjesme nije teško zapaziti intervencije Sima Milutinovića, što bača nepovoljno svjetlo na tu pjesmu. Iako već ispod naslova Simo jasno kazuje da je pjesmu zabilježio „od Đura Milutinovića Crnogorca, rodom sa Grahova“, ona se samo fragmentarno i tematski može tretirati kao Đurova jer se Simove intervencije umnogome razlikuju od onih Karadžićevih. Iako bi se i nekim Karadžićevim naslovima moglo katkad prigovoriti, pogotovo kod Đurove pjesme *Piperi i Tahir-paša*, u čijem se naslovu morao naći *Pejo Mrčarić*, ipak su svi Karadžićevi naslovi usklađeni s jezikom pjesama. To se ne

²⁸ Radosav Medenica, str. 181.

²⁹ Viđeti o tome više u citiranoj knjizi R. Medenice, str. 109–110.

bi moglo reći za Simove naslove, kakav je i *Padenije Mletaka*. Ni oblici poput *meni, tebi, potjera, nigde* i sl. zasigurno nijesu Đurovi. Ni desetak potonjih stihova u pjesmi vjerovatno nijesu ništa drugo do Simov dodatak Đurovoj pjesmi, što nije mimo manira Sima Milutinovića. Tako je ova, i inače loša, pjesma u redaktorskome Simovu postupku dobila još gori oblik. Da je prošla kroz redakciju Vuka Karadžića, nema sumnje da bi bila i bolja i izvornija, premda kvalitetom vjerovatno ne bi zaslužila da bude objavljena. Pjesma *Padenije Mletaka* predstavlja puko nabranje isuviše recentnoga, aktuelnog događaja. I ako povjerujemo u Simovu napomenu da ju je čuo od Đura Milutinovića, nema razloga da vjerujemo da ju je Simo u onome obliku dobio od Đura. Protiv toga stoje ostale Đurove pjesme. Stoga bi, dok buduća istraživanja ne pokažu suprotno, tu pjesmu valjalo izuzimati iz analize pjesništva Đura Milutinovića i ne uvršćivati je među njegove pjesme jer može negativno uticati na cjelokupnu sliku njegove poezije – bez mnogo pjesnikove krivice.

U knjizi *Vukovi pevači iz Crne Gore* (1988) i pogovoru uz IV knjigu Karadžićevih pjesama (1986) Ljubomir Zuković, iako s dosta opreza – opet bez dovoljno argumenata – Đuru Milutinoviću pripisuje još tri pjesme: *Uskok Kariman, Jaut-beg i Pero Mrkonjić* i odveć poznatu *Stari Vujadin*. Evo na čemu ukratko Lj. Zuković zasniva svoje pretpostavke:³⁰ kratkoća pjesama, tematika (bojevi s tzv. crnogorsko-hercegovačke granice)³¹, poznavanje toponimije Banjana, Pive, Drobnjaka, Rudina, potonji stihovi pjesama (koji su ipak odveć tipski), česta upotreba pridjeva *divno*, a u pjesmi *Stari Vujadin* najviše zbog

³⁰ Viđeti o tome u citiranoj Zukovićevoj knjizi, str. 135–142.

³¹ Zuković kao da zaboravlja na pjesme *Piperi i Tahir-paša, Padenije Mletaka, Dioba Selimovića, Boj Crnogoraca s Mahmut-pašom, Tri sužnja*, dakle pet od ukupno sedam kojima se Milutinović navodi kao pjesnik-pjevač, koje se ne uklapaju u tu tematiku.

motiva očiju koji se dva puta javlja – na početku kad đevojka kune oči i na kraju kad Stari Vujadin oči naziva *varljivima*, što dovodi u vezu s odnosom slijepoga Đura Milutinovića prema očima. Zaista, bilo bi lijepo kad bismo pomenutima trima pjesmama mogli utvrditi autorstvo i kad bismo mogli utvrditi da je njihov autor Đuro Milutinović. No argumentacija Ljubomira Zukovića ne daje razloga da u nju povjerujemo. Stoga ih do daljnjega treba smatrati pjesmama neutvrđena autorstva.

Citirana literatura:

- *Crnogorske epske pjesme*, Titograd, 1970.
- Čirgić, Adnan: „Novak Kilibarda kao proučavalac crnogorske usmene književnosti“, u: Novak Kilibarda, *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 7–27.
- Durković-Jakšić, Ljubomir: „Đura Milutinović (1770–1844)“, *Istorijski časopis*, Organ Istorijskog instituta SAN, Srpska akademija nauka, Beograd, 1952, knj. III, str. 141–156.
- Karadžić, Vuk Stef.: *Srpske narodne pjesme iz neobjavljenih rukopisa Vuka Karadžića*, knj. IV, Beograd, 1974.
- Karadžić, Vuk Stef.: *Srpske narodne pjesme*, IV, Beograd, 1958.
- Kilibarda, Novak: *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
- Kilibarda, Novak: *Viša je gora od gore*, antologija usmene poezije Crne Gore, CID, Podgorica, 2010.
- Koljević, Svetozar: *Naš junački ep*, Nolit, Beograd, 1974.
- Medenica, Radosav: *Naša narodna epika i njeni tvorci*, Obod, Cetinje, 1975.

- Milović, Jevto M.: „Batrić Perović po narodnom predanju i narodnoj pesmi“, *Prilozi proučavanju narodne poezije*, knj. I, sv. 1–2, Beograd, 1934, str. 219–221.

- Petrović-Njegoš, Petar II: *Ogledalo srpsko*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.

- Zuković, Ljubomir: *Vukovi pevači iz Crne Gore*, Beograd, 1988.